

kvaliteti su sigurno jači i puniji kada se detaljno isčita te se s pravom preporučuje naučnoj i stručnoj javnosti, ali i svakom revnosnom čitaocu koji znanja o srednjovjekovnom razdoblju želi da probudi i proširi i da vidi i englesku verziju srednjovjekovne historije.

Salih Jalimam

Vera Kržišnik-Bukić, *Bosanski identitet između prošlosti i sadašnjosti*, Bosanska knjiga, Sarajevo 1997., str.107.

Ova knjiga je u izvorniku na slovenačkom jeziku objavljena u Ljubljani 1996.godine pod naslovom *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*, u izdanju autorice Kržišnik-Bukić i Instituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane. Prijevod sa slovenačkog sačinio je Josip Osti te približio ovu knjigu i bosanskohercegovačkoj javnosti.

Autorica polazi od osnovne tvrdnje da je bosanstvo određeni identitet koji se temelji na prošlosti, stoga je napravila kratak prikaz povijesti Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka do najnovijih dana. U uvodnim napomenama potertala je kompleksnost bavljenja pitanjem identiteta uopće, a svoju knjigu najavila kao rad o prezentaciji problema, odnosno o mogućoj podlozi na koju bi se moglo osloniti daljnje dugoročno interdisciplinarno istraživanje na ovu temu. Također, u uvodnim napomenama se najavljuje da će historiografija u Bosni i Hercegovini, vjerojatno, sljedećih godina i desetljeća biti postavljena na novim temeljima, te da će iznova biti vrednovano svako razdoblje bosanske historije, ali mitologija neće nestati, samo će stare mitove istisnuti i zamjeniti novim, tj. budućnost neće biti naklonjena "očišćenoj" historiografiji.

Nakon kratkog pregleda bosanskog srednjovjekovlja koje je definirano "od naseljavanja Južnih Slavena do pada bosanske države pod Turke", autorica u ovom povijesnom razdoblju nalazi čvrste temelje na kojem se srednjovjekovni bosanski identitet snažno oblikovao na četiri bitna stupa, a to su: "na teritorijalno nestabilnom bosanskom području u poriječju rijeke Bosne (1), u jednoetničkoj zajednici južnoslavenskih Bošnjaka (poslije prethodne asimilacije dijelom romaniziranih i dijelom neromaniziranih Ilira (2), u feudalno strukturiranoj i pretežno samostalnoj državi (3), u kojoj, na evropskom geopolitičkom sjecištu Istoka i Zapada, niču temelji viševjerske i višestrukturne društvene zajednice (4)". (str.20)

Ulazak Bosne i Hercegovine u Otomanski imperij je za većinu povjesničara historiografska činjenica o gubitku svih karakteristika posebnog identiteta, a za autoricu ovo je vrijeme gubitka bosanske srednjovjekovne državne samostalnosti i nezavisnosti, ali ne i gubitak svih ostalih karakteristika

njenog identiteta. Prema autorici četiristogodišnja osmanska vladavina utjecala je na stvaranje novih obrazaca identiteta, jer se radilo o zemlji i ljudima gdje je nastavilo živjeti bosanstvo u drugačijim uvjetima. Svakako, da bi se došlo do pravog odgovora potrebno je detaljno pojasniti u čemu su bile promjene i diskontinuitet, a u čemu i kako se nastavio kontinuitet bosanskog identiteta. Cijelo razdoblje osmanske vladavine prezentirano je na osam stranica preglednog ukazivanja na najbitnije činjenice razvoja bosanstva, mada je akcent stavljen na uporabu atributa bosanski što je zapravo značilo jedan od elemenata kojim se potvrđuje kontinuitet bosanskog identiteta. "Ali, prodor islama, koji je, svakako, unio raznovrstan diskontinuitet u društveni život Bosne, nije značio i gubitak bosanskog identiteta njenog stanovništva. Bosanci se, po kriteriju vjere, doduše opredjeljuju kao muslimani, pravoslavci i katolici, na taj način se svjesno međusobno razlikujući i svako za sebe čuvajući svoju posebnost". (str.25) Za autoricu Kržišnik-Bukić to nije značio odlučujući element diskontinuiteta, jer je i dalje postojao "zajednički život na istom teritoriju, ekonomska povezanost i međusobna ovisnost, isti jezik, historijsko pamćenje zajedničke prošlosti i predaka, usprkos različite opredjeljenosti i socijalnih razlika koje iz nje proizilaze, omogućili su da se između stanovnika Bosne ipak razviju prikrivene unutrašnje veze, koje su spontano ostvarivale ozračje tolerancije među pripadnicima različitih vjerskih zajednica". (str.26) Zamisao integralnog bošnjaštva nije se ostvarila ni u vremenima Husein-kapetana Gradašćevića, Ivana Frane Jukića, Omer-paše Latasa i Topal Osman-paše, a tomu su, ipak, razlog vjerske i kulturne razlike, te "proces nacionaliziranja bosanskih katolika kao Hrvata i bosanskih pravoslavaca kao Srba". (str.28)

Bosanski identitet u vrijeme vladavine Habsburške monarhije predstavljen je odmah u početku izlaganja ovog povijesnog razdoblja kroz pokušaj rješavanja bosanskog nacionalnog pitanja u konceptualizaciji habsburškog upravitelja Benjamina Kallaya. Konceptom teritorijalne i historijske posebnosti zemlje Bosne i Hercegovine, ali i njenog stanovništva, Kallay je zamišljao i snažno se trudio izgraditi posebnu bosansku naciju. Uvođenjem bosanske zastave, bosanskog grba i zabranom hrvatskog i srpskog imena, Kallay je, bez obzira na to što je bio historičar i uz to dobar poznavalac prilika, pa kao takav postavio bosansko narodno pitanje u središte svoje politike, doživio neuspjeh, jer bosanski višenacionalni milje nije se mogao "odozgo" kreirati u bošnjaštvo. Dalje, autorica je obratila pozornost na obogaćivanje nacionalnog sastava bosanskohercegovačkog stanovništva dolaskom stranaca iz raznih dijelova Monarhije u Bosnu i Hercegovinu vješto sažimajući dosadašnje pozitivno znanje o tomu, ali ostavlja čitatelja bez odgovora u čemu je to austrougarski period, za razliku od ranijih historiografskih razdoblja očuvao brojne izvore koji omogućuju rekonstrukciju veoma različitih vidova bosanskog identiteta, kako sama potcrtava ovaj povijesni period.

Nestankom Austro-Ugarske monarhije sa svjetske političke scene, Bosna i Hercegovina se ponovo našla u višenarodnoj državnoj zajednici, ali ovaj put prve Jugoslavije. Međutim, taj jugoslavenski zagrljaj je otvorio nove probleme za bosanstvo i bosanski identitet. Tzv. "turskim paragrafom" Vidovdanski ustav je zadržao Bosnu i Hercegovinu u tadašnjim granicama, ali samo privremeno, pošto je ideja integralnog jugoslavenstva vrlo brzo za nepunu deceniju razbila bosanskohercegovačku teritorijalnu cjelovitost. Podjelom Jugoslavije na banovine nestalo je muslimanskog većinskog stanovništva u tim novim administrativno-teritorijalnim jedinicama u korist drugih naroda. Daljnje političko nestajanje bosanskog teritorija nastavljeno je stvaranjem Banovine Hrvatske, a zatim Nezavisne države Hrvatske. Ponovno teritorijalno-političko okupljanje bosanskih i hercegovačkih zemalja uz različita, opet podijeljena mišljenja, Bosna i Hercegovina je doživjela u drugoj, Socijalističkoj Jugoslaviji, te zaokružila svoj historijski teritorij. "Naime, ova temeljna i sudbonosna odluka Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a utvrđuje Bosnu i Hercegovinu zemljom i srpskom, i muslimanskom i hrvatskom. Ali, ne utvrđuje je i zemljom – bosanskom! A upravo u toj "površnosti" krije se njen presudni nedostatak". (str.39) No, treba isto tako konstatirati da za takav način razmišljanja o nacionalnom pitanju u Bosni i Hercegovini nitko nije bio raspoložen u središtima političkog odlučivanja. "Pitanja bosanstva, kao državotvorne zajednice ostalo je u Bosni i Hercegovini otvoreno i nekako neaktualno i poslije priznavanja statusa naroda Muslimanima. Ništa nije ukazivalo na to da bi ga htjeli riješiti. Za njega se nisu pretjerano zauzimali ni Muslimani, koji su za to, objektivno, imali najjače razloge". (str.43) U središtu pozornosti bila su neka druga društveno-ekonomska pitanja, a svaki pokušaj otvaranja nacionalnog pitanja, u pravilu, proglašeno je neprijateljskim. Svakako, nemoguće je u prikazu pobrojati sve ideje i pitanja koja autorica knjige iznosi o ovoj problematici, ali ostaje, uglavnom, uvijek na aktualnom pitanju: "Kako uskladiti politički pluralizam u višenarodnoj zajednici, ne zlorabeći ukorištenjene tradicionalne osnove skupnog suživota"?

Tragični događaji devedesetih godina bili su još jednom, najnoviji, napad na tradicionalne osnove skupnog suživota. Agresija na Bosnu i Hercegovinu koja je za dodatnu i najgoru posljedicu imala međuetničke sukobe nastojala je uništiti onaj integrirajući element koji je osjećao Bosnu i Hercegovinu svojom domovinom. Na ratne događaje se odazvala međunarodna zajednica nedjelotvorno i oklijevajući. Međutim, u vremenu bitnog razmimoilaženja u političkim stavovima među članicama međunarodne zajednice, oglasio se papa Ivan Pavle II. koji je od početka bosanske tragedije založio svoj ogroman utjecaj i ugled u obranu svih ugroženih stanovnika na ratom zahvaćenom području. Izričito ekumenski duhovnu usmjerenost prema svijetu, narodima i ljudima, najvjerojatnije. Papa je izgradio i na znanju o višestoljetnoj, viševjerskoj i višecrkvenoj toleranciji na bosanskom tlu. Ovaj inicijalni potez je promijenio i

odnos moćnih svjetskih sila, prije svih SAD-a, koje su se polako stavljale na stranu Bosne s ciljem pomaganja, svakako, predvođene vlastitim političkim interesima kako tijekom rata tako i nakon njega demonstrirajući političku i vojnu strategiju poligonom koji se zove bosanskohercegovačka zemlja. Današnje stanje političke i gospodarske razdijeljenosti Bosne i Hercegovine izgleda samo kao jedna forma diskontinuiteta bosanskog identiteta, jer, čini se, postoje snage koje zagovaraju bosanskohercegovačku cjelovitost. Postavlja se uvijek kroz bosansku povijest pitanje: "Je li suvremeni historijski trenutak samo jedan od mnogih prijelomnih što ih je Bosna u svojoj prošlosti doživjela?"

Autorica Vera Kržišnik-Bukić svojom knjigom nudi mnogobrojna pitanja koja su vrlo aktualna za bosanskohercegovačku historiografiju. Kako je najavila sama na početku knjige da su to polazne osnove za daljnja istraživanja, ova interesantna studija pruža vrlo instruktivne savjete u tom pravcu. Završavajući svoju knjigu, autorica kao da u zadnjem pasusu sažima povijest ove lijepe i vrlo često nesretne zemlje: "Čovjek-pojedinac se ne može nositi historijom. Izenada se, u nekom trenutku svog života nađe u vrtlogu borbe za očuvanje društvene zajednice kojoj pripada. Ispliva ili se utopi. Više od 200.000 Bosanaca i Hercegovaca je posljednjih godina historija utopila, preko 2.000.000 ih je po cijelom svijetu pokušalo naći pristanište. Ali Bosna je opstala. Preživjeli i u Bosni preostali svijetu poručuju: "Otkad teče i sve dok bude tekla rijeka Bosna, živjeli smo i živjet ćemo, u našoj Bosni, mi njeni Bosanci i Hercegovci". (str.104) Nakon čitanja ove knjige jasnije je zašto Meša Selimović kaže: "Bosna je razlog što su moje ličnosti komplikovane".

Vera Katz

Robert J. Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878. -1914*, izd. naklada Zoro, Zagreb-Sarajevo i Institut za historiju BiH u Sarajevu, Sarajevo 2000., str. 268.

Knjiga američkog historičara Roberta J. Donia pod izazovnim naslovom *Islam Under Double Eagle: The Muslims of Bosnia and Hercegovina (1878-1914)*, objavljena je još 1981. u izdanju Univerziteta Columbia u New Yorku. Sada se u prijevodu Tatjane Praštalo pojavljuje, bogato opremljena, i na bosanskom jeziku, postajući dostupna i široj javnosti, kojoj je Robert J. Donia poznat kao koautor (drugi je profesor John V. A. Fine) zapažene knjige *Bosna i Hercegovina: Tradicija koju su izdali* (objavljene 1994. u Londonu na engleskom, pa 1995. u Sarajevu na bosanskom jeziku). Autor je veći dio grade za knjigu *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878. -1914*, prikupio prilikom svojih studijskih boravaka školske 1974-1975. i 1978. godine na Univerzitetu u Sarajevu.